

TÜRKİYE'NİN BANGLADEŞ'İ TANIMASI VE TÜRKİYE-BANGLADEŞ İLİŞKİLERİNİN İLK YILLARI (1974-1980)

TURKEY'S RECOGNITION OF BANGLADESH AND FIRST YEARS OF TURKEY-BANGLADESH RELATIONS (1974-1980)

Serdar SARISIR*

Özet

Türkler ve Bengalli Müslümanlar arasındaki tarihi ilişkiler, somut anlamda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan başlayarak, Milli Mücadele'ye değin dostane bir şekilde süre gelmiştir. Bengalli Müslümanlar, İngiliz kontrolünde bulunmalarına rağmen Türkleri zor günlerinde her zaman maddi ve manevi olarak güçleri nispetinde desteklemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da bu yakın ilgi ve alaka devam etmiş, Bengalli Müslümanlar nezdinde Türkiye ve özellikle Mustafa Kemal Atatürk'e duyulan sevgi ve ilgi dikkate değer bir seviyeye ulaşmıştır.

İngiliz yönetimi sonrası Doğu Pakistan olarak, Pakistan'ın bir parçası olan Bengalli Müslümanların, Bangladeş adıyla, 16 Aralık 1971 tarihinde bağımsızlığa kavuşmaları üzerine, Türkiye 22 Şubat 1978'de Bangladeş'i resmen tanımış ve böylece Türkiye Bangladeş ilişkileri başlamıştır. Ancak literatürde konunun yeterince ele alınmadığı görülmüştür. Bu nedenle Türkiye'nin Bangladeş'i tanıma süreci ve iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin ilk yılları, çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir. Çalışmada, ulaşılabilen veriler doğrultusunda, 1974-1980 yılları arasında, Türkiye-Bangladeş ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bengal, Bangladeş, Bülent Ecevit, Ziya-ür Rahman.

Abstract

The historical relations between the Turks and the Bengali Muslims were occurred in a friendly way starting from the Ottoman-Russian War of 1877-1878 to the National Struggle. Bengali Muslims, despite British control, have always supported the Turks financially and spiritually in their difficult times. This close interest and relevance had continued after the establishment of the Republic of Turkey. The love and attention of Bengali Muslims towards Turkey, especially Mustafa Kemal Atatürk had reached a remarkable level.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ssarisir@ankara.edu.tr

The Bengali Muslims who became a part of Pakistan, as East Pakistan after the British rule, gained their independence on 16 December 1971. Turkey officially recognized Bangladesh on 22 February 1978, and thus the relations between Turkey and Bangladesh has begun. However, it has been seen that the issue has not been adequately addressed in the literature. Therefore, the process of Turkey's recognition of Bangladesh and the first years of political and economic relations between the two countries has been identified as the subject of study. In the study, in line with data that can be reached, the relations between Turkey and Bangladesh between the years 1974-1980, tried to be revealed.

Keywords: Turkey, Bengali, Bangladesh, Bülent Ecevit, Ziaur Rahman

Giriş

Genel anlamda ve Hint alt kıtası bağlamında, Türkler ve Bengalliler arasındaki ilişkiler daha eskilere götürülebilir olmakla birlikte; II. Abdülhamit'in İslam Birliği Politikası çerçevesinde değerlendirilebilir bir sürecin izlerini taşır¹. İngiliz sömürgesi olduğu yıllardan başlayarak, Türklere karşı yakın bir ilgi gösteren Bengalliler ile tarihi bağlar daha somut anlamda 1870'li yıllara uzanmaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Bengal'de, Kalküta camilerinde Türk ordusu için dualar edilmiş ve yardım toplatılmıştır. 1911'de Türk-İtalyan Savaşı'nda da aynı ilgiyi göstermişlerdir. Balkan Savaşı sırasında 1912 yılında Hindistan Müslüman Birliği Tarafından Anadolu'ya gönderilen, Hint Kızılay'ı olarak da bilinen, sağlık heyeti içerisinde Bengalliler de bulunmaktaydı².

Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik girişimler karşısında, Bengal bölgesindeki Müslümanlar, İngiliz Hükümeti aleyhinde gösteriler düzenlemiştir. 30 Aralık 1918'de Delhi'de gerçekleştirilen Tüm Hindistan Müslüman Ligi toplantısında, Hilâfet Hareketi meselesi görüşülmüş, toplantıya Bengal'den katılan Abul Kasem Fazlul Hoq, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik girişimlere dair endişelerini dile getirmişlerdir. 9 Şubat 1919'da Bengal'deki Hilâfet Hareketi'nin önde gelenleri; Mevlana Akram Khan, Abul Kashem, Mucib-ür Rahman Khan, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını engellemek ve Hilafeti korumak amacıyla gerçekleştirilecek gösteri ve faaliyetlere halkın katılımını sağlamak amacıyla Kalküta'da bir toplantı gerçekleştirmiştir. 17 Kasım 1919 tarihinde Bengal'de dükkânların kapatılarak, camilerde duaların yapıldığı ve

¹ Mustafa Keskin, *Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991, s. 5-14; Rahmat Ullah, "Bangladeş ve Türkiye: İkili İlişkilerin Bir Analizi", *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, 9 (1), 2017, s. 32.

² *Cumhuriyet*, 04.10.1978, s. 1; *Milliyet*, 04.10.1978, s. 3; Kemal Özcan Davaz, *Atatürk Bangladeş Kazi Nazrul İslam*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 104; Ullah, *a.g.m.*, s. 32.

gösterilerin düzenlendiği bir Hilâfet Günü düzenlenmiştir. Bengal ve Dakka Hilâfet Komitesi'nce yaygın bir şekilde Hilâfet Hareketi sürdürülmüş, 19 Mart 1920'de ikinci bir Hilâfet Günü organize edilmiş; Dakka, Chittagong, Tangail ve Mymensingh gibi yerleşimlerde büyük mitingler gerçekleştirilmiştir. Bengal Hilâfet Komitesi'nin çalışmaları bunlarla sınırlı olmayıp, ayrıca Osmanlı Devleti için makbuz karşılığında yardım toplamıştır³. Söz konusu mali yardımlar Milli Mücadele yıllarında da devam etmiş, toplanan paralar Hilal-i Ahmer aracılığıyla Ankara'ya ulaştırılmış; hatta Milli Mücadele'ye katılmak üzere gönüllü yollanmak istenmişse de İngiliz sömürge yönetimi tarafından engellenmiştir⁴. 1922 yılı Ocak-Mayıs ayları arasında Ankara Hükümeti'nin Paris temsilcisi olan Ahmet Ferit (Tek) büyük bir kısmı Bengal Müslümanları tarafından, Dakka; Kalküta'dan toplandığı söylenen paraları aralıklarla Mustafa Kemal'e ulaştırmış, Temmuz ayının sonunda gönderilen meblağ 100.000 İngiliz lirasına ulaşmıştır⁵.

Kazi Nasrul İslam'ın Mustafa Kemal'e atfen yazdığı "*Kemal Paşa Şiirinin*", Sakarya Zaferi'nden hemen sonra Ekim 1921'de Kalküta'da "*Müslim Bharat*" dergisinde yayınlanması, yine 1926 yılında yazılan beş perdelik "*Kemal Paşa Oyunu*", 1926'da Dakka Üniversitesi'ndeki "*Kemalistler Grubu*" ve benzerleri Bengal Müslümanlarının Türkiye Cumhuriyeti'ne ve özellikle Mustafa Kemal'e duydukları sevgi ve ilgiyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından kısa bir süre sonra 6 Ocak 1939'da Bangladeş'te Feni ilçesine bağlı Noakali'nin Dogonbuiya beldesinde açılan bir liseye "*Atatürk Model High School*" adını vermiş olmaları da oldukça anlamlıdır⁶.

Hindistan'ın kuzeydoğusunda yer alan Doğu Bengal, İngiltere'ye bağlı olan Hindistan ve Pakistan'ın 1947 yılında bağımsız hale gelmeleri üzerine, Doğu Pakistan olarak Pakistan'ın bir parçası olmuştur. Doğu Pakistan aradaki Hindistan topraklarının mesafe koyduğu Batı Pakistan ile aslen ekonomik sebeplerden dolayı giderek uzaklaşmış, 7 Aralık 1970'de yapılan seçimler mevcut sorunları siyasal bir bunalıma dönüştürmüştür. Mucib-ür Rahman'ın lideri olduğu Avami Ligi, Zülfikar Ali Butto'nun Halk Partisi karşısında büyük bir üstünlük kazanarak, Milli Meclis'te salt çoğunluğu sağlayacak şekilde seçimden galip çıkmış bu durum da büyük bir siyasi bunalımın başlangıcı olmuştur. Bu arada 7 Mart 1971'de Şeyh Mucib-ür Rahman, Dakka'da yaklaşık bir milyon kişinin katıldığı mitingde mevcut mücadelenin bir bağımsızlık mücadelesi olduğunu deklare edecektir. Mucib-ür Rahman ve

³ Ullah, *a.g.m.*, s. 32-34.

⁴ *Cumhuriyet*, 04.10.1978, s. 1; *Milliyet*, 04.10.1978, s. 3.

⁵ Davaz, *a.g.e.*, s. 68.

⁶ *Milliyet*, 4.10.1978, s. 3; Davaz, *a.g.e.*, s. 13, 27-36.

Avami Ligi, hazırlanacak anayasada Doğu Pakistan'ın neredeyse bağımsızlığa varan bir özerklik talebinde bulunmasına, Butto ve Halk Partisi tarafından şiddetle karşı çıkılmış, Yahya Han ile Mucib-ür Rahman arasında Dakka'daki 16-20 Mart tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerden de bir sonuç çıkmamıştır⁷.

Bunun üzerine, 25 Mart 1971'de Pakistan Ordusu, “*Operation Searchlight*” adıyla bilinen ve ortaya çıkan direnci elimine etmek amacını taşıyan bir askeri hareket başlatmış ve çok sayıda kişi ya öldürülmüş ya da tutuklanmıştır. Tüm bu gelişmeler olurken, Şeyh Mucib-ür Rahman imzaladığı resmi bağımsızlık bildirgesini, bir radyo mesajı olarak 25 Mart gecesi (26 Mart'ın sabahı) göndermiş, Ziya-ür Rahman ve diğer Avami Lig liderleri, Şeyh Mucib-ür Rahman adına Chittagong'daki, Kalurghat Radyo İstasyonu'ndan bağımsızlık bildirgesini 26 Mart 1971'de ilan etmişler, bu mesaj Hint radyo istasyonları tarafından dünyaya duyurulmuştur⁸. Böylece 26 Mart 1971'de bağımsızlığını radyo aracılığıyla dünyaya duyuran Bangladeş, işgalci Pakistan kuvvetlerinin teslim olması ile sona eren ve yaklaşık dokuz ay devam eden bağımsızlık savaşı sonrasında, 16 Aralık 1971'de ise resmen bağımsızlığına kavuşacaktır⁹. Türkiye'nin Bangladeş ile ilişkileri ise, ancak yeni kurulan devletin resmen tanınması ile başlayacaktır.

Türkiye'nin Bangladeş'i Tanınması (22 Şubat 1974)

Bangladeş'in 16 Aralık 1971 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, Türkiye'nin Bangladeş'i geç tanıdığı¹⁰ değerlendirmesi yapılabılır olmakla birlikte; bu geç tanıyışın sebeplerini Türkiye Pakistan ilişkileri¹¹ boyutuyla ele almak daha anlamlı olacaktır. Zira sürece dair gelişmelerin bu yönde bir karakter taşıdığı görülmektedir.

Ümit Gürtuna, 1972 yılının başlarında, Cumhuriyet'teki Diplomaside Kulis köşesinde, Hindistan Büyükelçiliği'nin Senato ve Meclis Dışişleri Komisyonu üyeleri onuruna verdiği kabul töreninde konuşmaların yoğunlaştığı konulardan birinin Türkiye'nin Bangladeş'i tanınması olduğu; Başkent kulislerinde, Türkiye'nin Bangladeş'i tanınmasının çok yakınlaştığı, hatta çok kısa bir süre içerisinde Pakistan'ın da Bangladeş'i tanıyacağı ve bazı anlaşmalar yapacağı, yetkililerin Pakistan ile Bangladeş yöneticilerinin yapacakları anlaşmalardan sonra, yeni devleti tanıyacaklarının konuşulduğu

⁷ Akbaş, *a.g.e.*, s. 106-110; Pandey, Singh, *a.g.e.*, s. 125.

⁸ Pandey, Singh, *a.g.e.*, s. 125-126.

⁹ Kreijen, *a.g.e.*, s. 164; Hoque, *a.g.e.*, s. 95; Ullah, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁰ Ullah, *a.g.m.*, s. 36.

¹¹ Akbaş, *a.g.e.*, s. 127-192.

üzerinde durmaktadır¹². Ancak Türkiye'nin bu konuda temkinli davrandığını ve Pakistan'ın tutumunu izlediğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Zira TBMM Tutanakları, Türkiye'nin Bangladeş'i tanıma sürecindeki tavrına dair bu yönde ipuçları verir niteliktedir.

Dışişleri Bakanı Halûk Bayülken, Şubat 1972 yılında Mecliste yapmış olduğu konuşmanın bir bölümünde, Doğu Pakistan (Bangladeş) meselesini ele almış; Pakistan ve Hindistan arasında mevcut olan ve zaman zaman çeşitli vesilelerle ortaya çıkan anlaşmazlık ve gerginliğin 1971 yılında silahlı çatışmaya dönüştüğünü ve masum kitleler için büyük sıkıntılara yol açtığını ifade ederek, gelişmeler karşısında Pakistan Hükümeti'nin, "*toprak bütünlüğünü korumak*" amacıyla bazı önlemler aldığı üzerinde durmuştur. Bayülken, "*Pakistan'ın bir iç sorunu olarak*" ortaya çıkan söz konusu meselenin milyonlarca mülteci nedeniyle Hindistan'ı da yakından ilgilendirdiğini ve "*meseleye barışçı bir çözüm yolu bulunmasını*" herkes gibi kendilerinin de "*tercih ve temenni*" ettiklerini dile getirmiştir.

Bangladeş'in bağımsızlık sürecine dair değerlendirmelerine devam eden Bayülken, Bangladeş'in birçok ülke tarafından tanındığını, bu durum karşısında, Pakistan Hükümeti'nin, Bangladeş'i tanıyan bazı devletlerle ilişkilerini kestiğini, bazılarında ise elçilerini çekmekle yetindiğini, hatta bazı Commonwealth ülkelerinin de bu devleti tanıması üzerine söz konusu topluluktan çıktığını; ancak bir süre sonra bu yaklaşımından vaz geçtiğini söylemiştir. Doğu ve Batı Pakistan arasındaki bağların korunmasında zamanla her iki tarafın da bazı faydalar görececeklerini ümit ettiklerini dile getiren Bayülken, iki ülke arasındaki bağların korunması için barışçı birtakım çabalar harcadığını da bildiklerini, diğer taraftan Doğu Bengal'de halen Hint birliklerinin bulunduğu ve bu durum devam ettiği müddetçe Bangladeş'in "*bağımsız bir devlet olabilme niteliğine erdiğini şimdiden kestirme*"nin zor olduğunu, bu nedenle tanıma konusunda acele edilmemesi gerektiğine yönelik, özellikle Müslüman ülkeler arasında, bir havanın varlığına işaret ederek, Pakistan'ın da, "*kısa bir süre önce Müslüman ülkelere müracaat ederek tanımada acele edilmemesini, meselenin 29 Şubatta Cidde'de toplanacak olan İslâm ülkeleri Konferansında görüşülerek bu konuda ortak bir tutum tespit edilmesini istemiş*" olduğunu ifade etmiştir.

Diğer taraftan Bayülken, Pakistan Cumhurbaşkanı'nın Bangladeş'teki liderlerle temasa hazır olduğu açıklaması yaptığını, eğer Hindistan'ın 25 Mart tarihinde tamamlanacağını açıkladığı Bangladeş'teki kuvvetlerinin geri çekilmesi işlemi gerçekleşirse, böylece Bangladeş'in, tanınması konusunda Pakistan tarafından ileri sürülen başlıca engellerden birinin daha ortadan

¹² Cumhuriyet, 20.03.1972, s. 3.

kalkmış olacağını; bu nedenle 25 Mart tarihinde sonra, Bangladeş'in, Müslüman ülkelerce tanınması konusunda, bazı yeni gelişmeler beklenebileceği üzerinde durmuştur.

Bayülken ayrıca Zülfikâr Ali Butto'un 24 Ocak'ta Ankara'ya resmî bir ziyarette bulunduğundan bahisle görüşmelerde, devletlerarası ilişkilerde kuvvet kullanılmaması, Hint-Pakistan alt kıtasında barış ve istikrarın korunması için silahlı kuvvetlerin karşılıklı geri çekilmesi, savaş esirlerinin iadesi; Doğu ve Batı Pakistan arasındaki müstakbel ilişkilerin, seçilmiş liderler arasında yapılacak görüşmelerde yeniden düzenlenmesi konularında mutabakata vardığını; Pakistan Cumhurbaşkanı'nın ise, Türkiye'nin son bunalım sırasında "*Pakistan'a sağladığı kuvvetli destek*" ve bu konuda iki ülke arasındaki "*yakın dostluk ve ittifakın ruhuna uygun bir şekilde yapmış olduğu diplomatik teşebbüsler*" için şükranlarını dile getirdiğini açıklamıştır¹³.

"*Dışişleri Bakanlığı, 1973 Malî Yılı Bütçe Kanun Tasarısı*" görüşmelerinde, CHP. Grubu adına konuşan Hıfzı Oğuz Bekata da, Bangladeş'e dair gelişmeler hakkında değerlendirmede bulunarak, bölgedeki barışa yönelik çabaların, Hindistan'ın 90.000 Pakistanlı esiri iade etmemesi nedeniyle, sonuçsuz kaldığını, Hindistan'ın Bangladeş'i "*tanımadıkça esirleri geri vermeyeceği*"; Zülfikâr Ali Butto, Mucib-ür Rahman ile "*görüşmeden tanımayacağı*", Mucib-ür Rahman ise "*tanınmadan görüşmeyeceği*" konusunda, direktmelerinin sorunun çözümünü geciktirdiğini Türkiye'nin ise "*Pakistan tanıyuncaya kadar*", Bangladeş'i tanımakta "*tereddüt etmekte*" olduğunu, iki kardeş ülke arasındaki bu üzücü durumun biran önce sona ermesini dilediklerini ifade etmiştir¹⁴. Millî Güven Partisi Grubu adına konuşan Sami Turan ise konuya dair kısa bir değerlendirmenin ardından, meseleyi farklı bir açıdan ele alarak; Bangladeş konusunda Kıta Çini ile Sovyet Rusya'nın farklı politikalar izlediklerine dikkat çekmiştir¹⁵.

Aynı görüşmelerde Millî Birlik Grubu adına söz alan Ahmet Yıldız, Türkiye ile herhangi bir anlaşmazlık konusu bulunmayan Pakistan'la olan ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğine değinerek, Pakistan'ı bölünmesine yol açan mutsuz savaşın açtığı yaraların acılarını yürekten paylaştıklarını ifade etmiştir. "*Kardeş ülkenin bütünlüğünün korunmasını istedik; fakat bugün bir kardeş ülkeden iki kardeş ülke haline geldiğini görüyoruz*" şeklinde açıklamalarına devam ederek, Bangladeş'i "*tanınmanın ve davranışımızın Pakistan'ca da anlayışla karşılanmasının ve hattâ ikisi arasında da kardeşçe ilişkiler*

¹³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), C. 21, B. 45, O. 1, 21.02.1972, s. 507, 511-512.

¹⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), C. 9, B. 28, O. 2, 06.02.1973, s. 178, 181.

¹⁵ CSTD, C. 9, B. 28, O. 2, 06.02.1973, s. 183.

kurulmasına çalışmanın zamanı geldiği” kanısında olduğu üzerinde durmuştur¹⁶.

Fethi Çelikbaş (Cumhurbaşkanınca S. Ü.) da, Pakistan'ın, her yerde “*açıktan Türkiye lehine duruş sergileyen dost ve müttefik bir ülke olduğunu*”, Bangladeş'i tanıma konusunda takınılan tavrın “*Pakistan'da uzun yıllar tevhlidedeçeği derin tesirlerin*” mutlaka dikkate alınması gerektiğini vurgulayarak, hesaplı hareket edilmesine salık vermiştir. Çelikbaş'a göre, Dışişleri Bakanı'nın ve Hükümetin bu konuda “*ihtiyatlı davranması Türkiye'nin millî menfaatleri icabıdır. Aceleye hiç lüzum yok*”tur¹⁷.

Dışişleri Bakanı Halûk Bayülken de, söz alan konuşmacıların değindikleri konulardan hareketle, Hint alt kıtasındaki barışı tesise dair gelişmeleri memnuniyetle karşıladıklarını, “*Pakistanlı Esirler*” konusunun da çözümlenerek, Bangladeş'in şimdye kadar kendisini tanımamış olan ülkeler tarafından tanınmasını ve bu Müslüman ülkelerin de Birleşmiş Milletler'e üye olmasına karşı mevcut olan engelin ortadan kaldırılmasını içtenlikle dilediklerini ifade etmiştir¹⁸. TBMM'de görüş beyan eden tüm siyasi parti temsilcilerin Türk-Pakistan dostluğuna oldukça önem verdikleri bunun yanı sıra Bangladeş ve Bangladeş'in tanınmasına karşı olumlu bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Ancak yapılabilecek genel çıkarım; Türkiye'nin Pakistan'ın, Bangladeş'le ve bölgedeki gelişmelere dair girişimlerini yakından izlediği ve Pakistan'a rağmen bir karar almayı pek düşünmediği, sorunun barışçı yollarla çözülmesi konusunda samimi bir beklenti içerisinde bulunduğudur. Türkiye'nin, Bangladeş'i tanıma arzusunda bulunduğu ancak temkinli ama umutlu bir bekleyiş içerisinde olduğu söylenebilir.

Temmuz ayına gelindiğinde, Pakistan Meclisi'nin, Bangladeş'i tanıma yetkisini verdiği Devlet Başkanı Zülfikar Ali Butto, 11 Temmuz 1973'te Türkiye'yi tekrar ziyaret etmiştir¹⁹. Bangladeş'i tanımaya hazırlanan Doğu Pakistan liderinin söz konusu ziyaretinde iki ülke arasındaki görüşmelerde, 24 Ocak 1972 yılında yaptığı ziyaret esnasında olduğu gibi, Bangladeş meselesinin ele alınmış olması ihtimali yüksektir. Bu durum aslında Bangladeş'in tanıma sürecinin olumlu sonuçlanacağını dair son gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Lahor'da yapılacak İslam Ülkeleri II. Zirve Konferansı'na Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in başkanlığında bir heyetin katılması

¹⁶ CSTD, C. 9, B. 28, O. 2, 06.02.1973, s. 185, 190-191.

¹⁷ CSTD, C. 9, B. 28, O. 2, 06.02.1973, s. 204.

¹⁸ CSTD, C. 9, B. 28, O. 3, 06.02.1973, s. 216, 219.

¹⁹ Mehmet Barlas, “Butto'yu Karşılarken”, *Cumhuriyet*, 12.07.1973, s. 3.

Bakanlar Kurulunca 17 Şubat 1974 tarihinde kararlaştırılmış²⁰ ve söz konusu heyet, 37 ülkenin katılımıyla 22 Şubat 1974 tarihinde başlayacak ve üç gün sürecek²¹ zirveye katılmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Bangladeş Halk Cumhuriyeti'ni 22 Şubat 1974 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile aldığı tanıma kararı²². Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Semih Akbil tarafından zirvede açıklanmış böylece Türkiye Bangladeş'i resmen tanımıştır²³. Nadir Nadi'ye göre “*Lahor Zirve toplantısının en büyük başarısı, şimdilik Bangladeş'in Pakistan, İran ve Türkiye tarafından resmen tanınmış olmasıdır*”²⁴. Konferansta Pakistan'ın da aynı gün Bangladeş'i tanımış olması, Türkiye'nin Bangladeş'i tanımaya yönelik tutumuna etki eden bir gelişme olarak değerlendirilmek yerinde olacaktır. Bu arada Türk basınında da Türkiye tarafından Bangladeş'in tanındığı haberleri yapılacaktır²⁵. Pakistan ve Türkiye'nin Bangladeş'i tanıma kararı almaları üzerine Bangladeş'te, İslam Ülkeleri II. Zirve Konferansı'na katılma kararı olacaktır²⁶.

1974 yılında Başbakan Bülent Ecevit, TBMM'de Bangladeş'in tanınması sonrasında bölge hakkındaki değerlendirmesinde, Pakistan'ın “*Türkiye'nin vazgeçilmez bir dostu*” olduğu, İki ülkenin tarihi süreçteki tüm gelişmelere rağmen Türkiye ve Pakistan arasındaki dostluk ilişkilerinin aynı sıcaklıkta ve gelişerek devam ettiği, Pakistan'da yaşanan olumlu yöndeki gelişmeleri “*kıvançla*” takip ettikleri, Hindistan ve Bangladeş ile aralarındaki sorunları barışçı yollarla çözmeye çalışmasını ve her iki ülke ile dostluk ilişkileri kurmaya çalışmasını da, “*büyük bir takdirle*” karşıladıklarını; çünkü Türkiye'nin Hindistan ve bağımsızlığına yeni kavuşan Bangladeş ile çok sıkı ilişkiler kurabilmek istediğini dile getirmiştir²⁷. Başbakan Ecevit'in dış politika konusunda yaptığı söz konusu gündem dışı konuşması, Türkiye'nin bölgeye, Pakistan ile olan ilişkilere ve nihayetinde Bangladeş'e bakış açısını ortaya koymasından oldukça önemlidir.

Türkiye-Bangladeş Siyasi İlişkileri

Yeni Bangladeş Hükümeti ile ilişkiler, Türkiye'nin yeni kurulan devleti 22 Şubat 1974'te resmen tanınması ile başlamıştır²⁸. Bangladeş Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler kurulması ve Bangladeş'te bir Büyükelçilik açılması

²⁰ BCA., 30.18.01.02. 311.9.4/17 Şubat 1974.

²¹ Vatan, 23.02.1974, s. 1, 5.

²² BCA., 30.18.01.02. 311.11.10/22 Şubat 1974.

²³ Barış, 23.02.1974, s. 1.

²⁴ Nadir Nadi, “İslam Zirvesi”, Cumhuriyet, 24.02.1974, s. 1.

²⁵ Cumhuriyet, 23.02.1974, s. 1, 7; Milliyet, 23.02.1974, s. 11; Vatan, 23.02.1974, s. 1, 5.

²⁶ Barış, 24.02.1974, s. 3.

²⁷ MMTD, C. 6, B. 105, O. 1, 03.07.1974, s. 361, 367.

²⁸ Milliyet, 4.10.1978, s. 3.

Bakanlar Kurulu tarafından 9 Nisan 1974 tarihinde kararlaştırılmıştır²⁹. Ancak Dakka'daki Büyükelçiliğin açılması hemen gerçekleşmeyecektir. Ümit Gürtuna'nın vurguladığı üzere, Türkiye'nin diplomatik olarak temsil edilmediği ülkeler arasında 1974 yılı itibarıyla Bangladeş de bulunmaktadır³⁰. Bu durum 1975 yılında da devam edecektir³¹.

Bangladeş, Tahran'daki Büyükelçisi Amin Doha'yı³², 1975'te Türkiye'ye akredite etmiş, Türkiye ise 1976 Kasım ayında Dakka'da Türk büyükelçiliğini açarak maslahatgüzar düzeyinde bir müsteşar görevlendirmiştir. Bunun üzerine Bangladeş aynı yılın sonlarında Ankara'ya ilk büyükelçisini atamıştır³³. Türki'ye ise ilk Büyükelçisi Emlak Dairesi eski Başkanı Ekrem Ökşin'i 15 Temmuz 1978'de Dakka'ya Büyükelçi olarak atayacaktır³⁴.

Türkiye'nin Bangladeş'i tanımasının hemen ardından, uluslararası alanda Bangladeş'i desteklemeye çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda Bakanlar Kurulu, Bangladeş'in, "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması'na" katılım tutanağını, Türkiye Cumhuriyeti adına imzalanması konusunda Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi nezdinde Daimi temsilci Büyükelçi A. Coşkun Kırca'yı 22 Nisan 1974 tarihinde yetkilendirecektir³⁵. Ayrıca daha sonra Türkiye'nin 1972 yılında dâhil olduğu, Gelişme Yolundaki Ülkelerarası Ticaret Müzakerelerine Dair Protokol'e, Bangladeş katılmak üzere başvurmuş, Türkiye Bangladeş'in bu girişimini olumlu karşılayarak Bangladeş'in imzaya açılan Katılma Protokolü'nü Türkiye Cumhuriyeti adına imzalamak üzere, Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi nezdindeki Daimi Temsilci Büyükelçi Ercüment Yavuzalp'e yetki verilmesi kararlaştırılmıştır³⁶.

Bangladeş de uluslararası alanda, özellikle Kıbrıs, Kıta Sahanelığı ve Ekonomik Bölge Sınırlandırılması gibi konularda, Türk tezlerini desteklemiştir. Örneğin Bangladeş Başkanı Mucib-ür Rahman Kasım 1974'te Mısır'ı ziyaret etmiş, ziyaretin sonunda iki ülke adına yayınlanan ortak bildiride, Kıbrıs konusuna yer verilmiş Mısır ve Bangladeş'in adanın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne dayalı ve iki topluluğunda haklarını koruyan bir çözüm bulunmasından yana oldukları belirtilmiştir³⁷. Yine New York'ta gerçekleştirilen Deniz Hukuku Konferansı'nda, Kıta Sahanelığı ve

²⁹ BCA., 30.18.01.02. 312.19.9/9 Nisan 1974.

³⁰ Ümit Gürtuna, "Boş Büyükelçilikler", *Cumhuriyet*, 17.12.1974, s. 3.

³¹ *Cumhuriyet*, 01.10.1975, s. 9.

³² *Milliyet*, 17.05.1976, s. 9.

³³ *Milliyet*, 4.10.1978, s. 3.

³⁴ *Milliyet*, 16.07.1978, s. 14.

³⁵ BCA., 30.18.01.02. 313.25.3/22 Nisan 1974.

³⁶ BCA., 30.18.01.02. 361.177.7/10 Ekim 1976.

³⁷ *Cumhuriyet*, 12.11.1974, s. 1, 7.

Ekonomik Bölge Sınırlandırılması konularındaki görüşmelerde Türkiye'nin tezlerini Bangladeş destekleyecektir³⁸.

İki ülke arasındaki ilişkiler -ticari ilişkiler ayrı bir başlık altında ileride değerlendirilecektir- değişik vesilelerle devam edecektir. Bu bağlamda 1976 yılının son aylarında Bangladeş resmi haber ajansı ile Anadolu Ajansı arasında bir enformasyon sözleşmesi yapılma kararı alınmış, Dakka Üniversitesi'nde de bir Türk Dili ve Edebiyatı Kürsü açılmıştır³⁹. Gerek siyasi gerekse ticari ilişkiler Bangladeş Cumhurbaşkanı Ziya-ür Rahman'ın Türkiye ziyareti ile daha sıkı bir işbirliğine sürecine girecektir.

Bangladeş Cumhurbaşkanı Ziya-ür Rahman'ın Türkiye Ziyareti (2-4 Ekim 1978)

Bangladeş devlet başkanı Ziya-ür Rahman ve eşi Begüm Rahman beraberinde, Dışişleri Bakanı Shamaun Hug, Çalışma Bakanı Şah Aziz-ür Rahman ile Petrol ve Tabii Kaynaklar Bakanı A.Z.M. Eneyatullah Han'ın da yer aldığı bir heyetle birlikte 2 Ekim 1978 tarihinde saat 16.35'de resmi bir ziyaret için Cumhurbaşkanının konuğu olarak uçakla Ankara'ya gelmiş ve Esenboğa'da Cumhurbaşkanı Vekili Sırrı Atalay, Başbakan Bülent Ecevit ve eşleri ile diğer ilgililerce karşılanmıştır⁴⁰. Karşılıklı iki ülkenin milli marşlarının dinlenmesini müteakip konuk devlet başkanı adına 21 pare top atışı gerçekleştirilmiştir. Ziya-ür Rahman havaalanında yaptığı konuşmada, Türkiye'de bulunmaktan mutlu olduğunu ifade etmiş, "*Aramızdaki ilişkiler açısından yapacağımız görüşmeler somut sonuçlar verecektir*" demiştir. Havaalanından konuk olarak kalacağı köşke helikopterle giden Ziya-ür Rahman, Anıtkabir'i ziyaret ederek çelenk koymuş, Sırrı Atalay'a bir nezaket ziyareti gerçekleştirerek saat 2100'deki Atalay'ın onuruna verdiği yemeğe katılmıştır.

TBMM Tören Salonu'ndaki yemekte konuşan Atalay, Türkiye'nin; Bangladeş'in İslâm dünyasında, bağlantısız ülkeler bloğunda ve uluslararası alanda "*oynadığı aktif rolü*" ve bu yönde atılan adımları yakından ve gururla izlediğini ifade etmiştir.

Ziya-ür Rahman da cevabi konuşmasında, "*Bangladeş, Kıbrıs'ta iki toplumu, bağlantısız, bağımsız bir federal devlet statüsü içinde iki toplumun eşit haklara sahip olması tezini desteklemektedir. Böyle bir federal devlet*

³⁸ *Milliyet*, 17.04.1976, s. 1, 10.

³⁹ *Milliyet*, 4.10.1978, s. 3.

⁴⁰ *Barış*, 02/03.10.1978, s. 1, 5; *Cumhuriyet*, 03.10.1978, s. 1, 9; *Milliyet*, 02.10.1978, s. 3; 03.10.1978, s. 14.

sistemi, iki toplumdun birinin ötekine baskı yapmadan ya da haklarını kötüye kullanmadan barış içinde beraber yaşamalarını sağlayacaktır” demiştir⁴¹.

Bangladeş devlet başkanı Ziya-ür Rahman 3 Ekim günü sabah saat 9.00'da Başbakan Bülent Ecevit'i Başbakanlıkta ziyaret ederek bir süre görüşmüştür. Ziya-ür Rahman Cumhurbaşkanı Vekili Sırrı Atalay ile birlikte Başbakanlığa gelmiştir. Görüşmede Milli Savunma ve Dışişleri Bakan Vekili Hasan Esat Işık ile Bangladeş Dışişleri Bakanı Shamaun Hug, Çalışma Bakanı Şah Aziz-ür Rahman ile Petrol ve Tabii Kaynaklar Bakanı A.Z.M. Eneyatullah Han'da bulunmuşlardır⁴². Başbakan Ecevit, Bangladeş Devlet Başkanı Ziya-ür Rahman'a Türkiye'yi destekledikleri için şükranlarını bildirerek, “*İlişkilerin geliştirilmesi her iki ülkenin de yararına*” olduğunu ifade etmiştir.

İki ülkenin ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla, mevcut ticaret anlaşması çerçevesinde bir karma komisyon kurulması kararlaştırıldığı toplantıda uzun ve ayrıntılı bir konuşma yapan Başbakan Bülent Ecevit, Türkiye ile Bangladeş arasında yüzyıllara varan tarihi bağlara değindikten sonra bu ülkenin Kıbrıs, Deniz Hukuku Konferansı vb. uluslararası önemli sorunlarda daima Türkiye'nin yanında olmasından duyduğu şükran hislerini açıklamış, Bağlantısızlar Konferansı'nda Kıbrıs kararına ihtirazi kayıt düşmüş olan Bangladeş'in bu jestinin Türk milletince gerektiği gibi değerlendirildiğini söylemiştir.

Ecevit daha sonra Türkiye ve Bangladeş'in istenilen düzeyde bulunmayan ticari ve ekonomik ilişkilerinin daha iyi bir seviyeye taşınabilmesi için bazı öneriler getirmiştir. Bunlardan biri, çay üreten iki ülke olarak, çay üretimi ve pazarlamasında işbirliğidir. Ecevit, “*Petrol üreten ülkeler bir OPEC kurmuşsa, biz çay üreten ülkeler, neden bir OTEC kurmayalım?*” demiştir.

Aynı şekilde Ecevit, Bangladeş'in en önemli ihraç ürünü olan kenevir Londra piyasası üzerinden üçüncü ülkelere satacağı yerde kenevir piyasası için İstanbul'u merkez yaparak buradan hiç olmazsa ilk planda Balkan ülkelerine direkt ihracat olanağı bulunabileceğini de öne sürmüştür. Bunun dışında kültürel ilişkilerin geliştirilmesini önem veren Başbakan Dakka'daki Üniversite'nin Türkçe Kürsüsü'ne bir öğretim üyesi göndermek, gene Bengal'de 1939'da kurulan Atatürk Lisesi'ne Türkiye'ye ait bazı eğitim malzemeleri ve araçları sağlamak, folklor ekipleri göndermek gibi olanaklardan söz etmiştir.

Görüşmeler saat 12.00'da bittikten sonra bu konuda yapılabileceklerin tespiti için heyet uzmanlarından birer komisyon kurulmuştur. Ekonomik

⁴¹ *Barış*, 03.10.1978, s. 1, 5; *Milliyet*, 03.10.1978, s. 14.

⁴² *Barış*, 04.10.1978, s. 1; *Cumhuriyet*, 04.10.1978, s. 1.

alandaki işbirliğini saptama komisyonuna İşletmeler Bakanı Bulutoğlu da katılmıştır. Dün sabahki oturumda; Başbakanın dışında Dışişleri Bakanı Vekili Işık, Enerji Bakanı Baykal ile İşletmeler Bakanı Bulutoğlu'nun da hazır buldukları bildirilmiştir. Toplantı başlamadan önce basına bir açıklama yapan Başbakan Ecevit özetle şöyle demiştir:

“Bangladeş ulusu ile Türk ulusu arasındaki dostluk bağları tarihten kaynaklanmaktadır. Daha Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Türk ulusun büyük güçlüklerle karşı karşıya bulunduğu dönemlerde Bangladeş, Türk ulusuna karşı yakınlığını dünya önünde her vesile ile göstermişti. Şimdi şükranla ve kıvançla görüyoruz ki bugünde genç Bangladeş Devleti, bütün uluslararası forumlarda tam bir kardeşlik ve anlayış duygusu içinde Türkiye'nin yanında yer almaktadır.

Özellikle Bağlantısızlar toplantılarında Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs'la ilgili haklı davasını Bangladeş'in büyük bir içtenlikle ve yapıcı bir anlayışla desteklemesini şükranla belirtmek isterim.

Ayrıca, Uluslararası Deniz Hukuku konferanslarında da Türkiye ile Bangladeş arasında yakın bir dayanışma vardır. Bunu da şükranla karşılıyoruz. Değerli Cumhurbaşkanı ve çalışma arkadaşlarının bu vaziyetleri sırasında uluslarımız arasında tarih boyunca varolmuş olan manevi bağların daha somut işbirliğine dönüşeceğine ve bu işbirliğinin her iki ülkenin gelişmesine, aynı zamanda dünya barışına katkıda bulunacağına inanıyorum.”

Görüşmelerden sonra Atalay, Ecevit ve diğer ilgililer Ziya-ür Rahman'ın Türk Hükümeti Onuruna verdiği öğle yemeğine katılmış, burada da ikili görüşmelere devam edilmiştir. Başbakan Ecevit ve eşi akşam saat 19.30'da Meclis salonunda konuk devlet başkanı onuruna bir kabul resmi düzenlemişlerdir⁴³.

Türkiye'ye resmi ziyareti 4 Ekim sabahı sona eren Bangladeş Devlet Başkanı Ziya-ür Rahman, Ankara'dan ayrılmadan önce yaptığı basın toplantısında, “bu kısa ziyaret fevkalade başarılı oldu” demiş, iki ülke arasında işbirliğinin her alanda gelişeceği ümidini belirterek;

“...ticaretin geliştirilmesi amacıyla bakanlar düzeyinde bir ortak karma komisyon kurulacağını, Bangladeş'in jüt ve kenevir ürününden bir kısmının bundan sonra İstanbul'da kurulacak jüt ticaret merkezinden pazarlanacağına, gıda, konserve, tekstil, tabii gaz ve petrol arama ve benzeri sanayi alanlarında ortak çalışmalar yapılacağını” söylemiştir.

⁴³ Milliyet, 4.10.1978, s. 3.

Konuk Devlet Başkanı Ziya-ür Rahman 4 Ekim sabahı 11'de Türkiye'den ayrılarak Romanya'ya gitmiştir. Ziya-ür Rahman'ın ziyareti sonrası yayımlanan ortak bildiriye, tarafların çeşitli uluslararası sorunlarda benzer görüşlere sahip oldukları ve uluslararası alanlarda birbirlerini destekleme konusunda kararlı buldukları belirtilmiştir. İkili ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla aşağıda sözü edilen girişimlerde bulunulacağı açıklanmıştır:

1-1976 Ticaret Antlaşması'nda öngörülen ortak komite 1978 Kasım ayı sonunda Dakka'da toplanacaktır

2-Ticari alış veriş konusu olabilecek maddelerin çeşitlerinin aratılabileceği bu arada Bangladeş'in Türkiye'ye doğrudan doğruya jüt ve mamulleri ile baskı harfleri satabileceği Türkiye'nin ise Bangladeş'e çimento, vagon çeşitli makine, pamuk ve ipliği, tekstil, cam ve mamulleri, gıda maddeleri ihraç edebileceği saptanmıştır.

3- Bölgede jüt satışını kolaylaştırmak amacıyla İstanbul'da bir jüt merkezi kurulacaktır. İki ülke ortak ihracat mallarının dünya piyasalarına pazarlanmasında işbirliği yapacaklardır.

4-Bangladeş, Türkiye'nin teknik yardım ve müşavirlik hizmetlerinden yararlanacak çeşitli alanlarda da ortak teşebbüsler kurulmasını çalışılacaktır.

5-taraflar arasında kültürel mübadele antlaşması imzalanacaktır.

6-TPAO ile Petrobangla adlı resmi petrol kuruluşu petrol arama programlarında işbirliği amacıyla ivedi temas kurulacaktır.

Bildiriye, Kıbrıs sorunu hakkında da aşağıdaki paragrafa yer alan açıklamalar üzerinde durulmuştur:

“İki taraf Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak yararlı bir fikir alışverişi yapmışlar ve iki toplum için bağımsız, bağlantısız, iki toplumlu ve federal bir devlet içinde eşitlik ilkesine olan desteklerini tekrarlamışlardır. 12 Şubat 1977 tarihinde iki Kıbrıs toplumunun liderlerinin varmış oldukları çerçeve anlaşmasını önemli ve olumlu bir gelişme olarak kaydetmişler ve bu anlaşmanın soruna hakçı ve kalıcı bir çözüme erişilebilmesi için sağlam bir temel teşkil ettiği üzerinde durmuşlardır. Kıbrıs sorununun, gecikmesin Kıbrıs Türk ve Rum toplumları arasında eşitlik ilkesi gözönünde bulundurularak ciddi ve anlamlı müzakereler yolu ile çözümlenmesi gereği üzerinde anlaşmışlardır.

Kıbrıs sorunun görüşüldüğü tüm uluslararası toplantılarda Türk toplumunun eşit olarak dinlenme hakkını desteklediklerini tekrarlamışlardır”⁴⁴.

Ziya-ür Rahman’ın Türkiye ziyareti ile daha sıkı bir işbirliğine sürecine giren Türkiye-Bangladeş ilişkileri kendini farklı alanlarda da gösterecektir. Bu alanlardan biride askeri eğitim alanında da işbirliğine gidilmesi yönündeki gelişmelerdir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti arasındaki askeri eğitim işbirliği ilişkilerinin esaslarını saptamak amacıyla 3 Ekim 1978 tarihinde iki tarafın teknik düzeydeki heyetleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiş ve üzerinde görüş birliğine varılan ilkeleri içeren ve Genelkurmay Başkanlığı’nca hazırlanan “*Türk-Bangladeş Askeri Eğitim İşbirliği Antlaşması*” taslağını Bangladeş makamlarıyla görüşmek üzere, Türkiye Cumhuriyeti’ni temsilen, Genelkurmay Başkanlığı Teşkilat ve Eğitim Daire Başkanı Tuğgeneral İbrahim Türkgenci’nin başkanlığında Dışişleri Bakanlığı Müşterek Güvenlik İşleri Dairesi Başkan Yardımcısı Ergün Pelit’ten kurulu bir heyetin oluşturulması ve heyet başkanın söz konusu anlaşmayı imzalamaya yetkili kılınması 30 Nisan 1979 tarihinde Bakanlar kurulu tarafından kararlaştırılmıştır⁴⁵. Böylece iki ülke arasında askeri alanda da işbirliğini geliştirmeye yönelik girişimler başlamıştır.

Türkiye-Bangladeş Ticari İlişkileri: Türkiye Cumhuriyeti İle Bangladeş Halk Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Ticaret Anlaşması (27 Temmuz 1976)

İki ülke arasında ekonomik alandaki ilk temaslar 1976’da başlamış, Bangladeş’ten bir ekonomi ve ticaret heyeti 1976 Temmuz’unda Ankara’ya gelmiştir. Bu heyetle gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde iki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzlanmış ayrıca bir ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması ile bir kültür anlaşması imzalanması hususunda bir mutabakata da varılmıştır⁴⁶.

Başkanlığını Arazi ve Mahalli İdareler Bakanı ve Devlet Başkanı’nın Müşaviri Gazi Enverul Hak’ın yapacağı, Bangladeş’in Tahran’da görevli aynı zamanda Ankara’da akredite Büyükelçisinin de yer alacağı yedi kişiden oluşan bir heyetin, Türkiye-Bangladeş ekonomik ve ticari ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda görüşmelerde bulunmak üzere, 27-29 Temmuz 1976 tarihleri arasında Türkiye’ye gelmesi kararlaştırılmıştır. Bangladeş Büyükelçisi ön temaslarda bulunmak üzere Ankara’ya gelmiş ve bu arada Türk makamlarına bir Ticaret Anlaşması sunmuştur. Tasarı Türk yetkililer

⁴⁴ *Milliyet*, 5.10.1978, s. 1, 3-4.

⁴⁵ *BCA.*, 30.18.01.02.379.227.8/30 Nisan 1979.

⁴⁶ *Milliyet*, 4.10.1978, s. 3.

tarafından incelenmiş ve mukabil tasarı Büyükelçi'ye sunulmuştur. Bangladeş heyetinin Türkiye'de bulunduğu günlerde bir Ticaret Anlaşması'nı imzalanması beklenmekte olup, söz konusu heyet başkanı Kazi Enverul Hak'ın da anlaşmayı imzalamaya yetkili olduğu Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliği aracılığıyla öğrenilmiştir. Taraflarca akdi kararlaştırılan anlaşmayı imzalaması konusunda Türkiye adına Ticaret Bakanı Halil Başol'un yetkili kılınması kararlaştırılmıştır⁴⁷. Nihayetinde söz konusu heyetin Türkiye gelmesiyle yapılan görüşmeler olumlu bir sonuç vermiş ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında bir Ticaret Anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti, iki ülke arasındaki mevcut ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek, yaygınlaştırmak ve güçlendirmek üzere, 6 madde; ek A⁴⁸, B⁴⁹ listelerinden oluşan ve bir yıl süre ile yürürlükte kalacak ve taraflardan birince üç ay önce sona erdiği duyurulmadıkça her yıl kendiliğinden yenilenecek olan bir Ticaret Anlaşması'nı 27 Temmuz 1976 tarihinde imzalamış ve 10 Ekim 1976 tarihinde ise anlaşma ve ekleri Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Anlaşmaya göre, her iki ülke, mevzuatları doğrultusunda birbirlerine ithalat ve ihracatı kolaylaştıracaklardır. Anlaşma'nın eklerinde yer alan A, B listeleri taraflar arasında ticareti sınırlandırmamaktadır. Listede yer almayan malların, ülkelerin yürürlükte ola mevzuatları doğrultusunda, ticareti yapılabilir. Söz konusu ticari işlemler tarafların Merkez Bankaları'nın kabul edeceği konvertibl dövizlerle ve ilgili ülkenin kambiyo mevzuatına uygun olarak yapılacaktır. Taraflar kendi mevzuatları uyarınca ülkelerinde açılacak uluslararası fuar ve sergilere katılımında kolaylık sağlamayı ve tarafların ticari ziyaretlerini teşvik etmeyi kabul etmektedir.

Ayrıca anlaşmanın aksayan yönlerinin tespiti ve çözümü, ticaretin genişlemesi ve çeşitlenmesi ve ek listelerdeki kalemlerde talep edilen değişikliklerin incelenmesi gibi amaçlarla bir "*Karma Komite*" kurulması ve

⁴⁷ BCA., 30.18.01.02. 358.164.18/27 Temmuz 1976.

⁴⁸ A Listesi: Bangladeş'ten Türkiye'ye ihraç Edilecek Malların Listesi: Ham Jüt, Jüt mamulleri, Gazete kâğıdı, Yazı ve matbaa kâğıdı, Deriler, Baharat, Tıbbî nebatat, Selefona kâğıdı, Kimyevî maddeler, Muhtelif elektrik malzemesi, Mühendislik hizmetleri ve mamülleri, Dolu film, İspençiyarı müstahzarat, Rayon ipliği, İp ve sicimler (15 kalem) *bkz.* BCA., 30.18.01.02. 361.177.2/10 Ekim 1976.

⁴⁹ B Listesi: Türkiye'den Bangladeş'e ihraç Edilecek Malların Listesi: Tütün, Kuru üzüm ve diğer kuru meyveler, Pamuk, Palamut ve palamut hülasesi, pamuk ipliği, El aletleri, Boya ve vernik, Kimyevî maddeler, İlaçlar, Cam ve cam eşya, boru ve teferruatı, Elektrikli ev aletleri, Sıvılar için pompa ve motopomplar, Elektrik motorları (60 HP'den küçük), Ziraî makineler ve yedek parçaları, Çay makinası, Sıhhi tesisat malzemesi, Elektrik sayaçları, tekstil makineleri ve yedek parçaları (19 kalem) *bkz.* BCA., 30.18.01.02. 361.177.2/10 Ekim 1976.

tarafından birinin talebi ile müştereken kararlaştırılacak bir tarihte sırasıyla Türkiye ve Bangladeş'te toplanması konusunda fikir birliğine varılmıştır⁵⁰.

Anlaşmaya dair basında yer alan habere göre, Bangladeş Başbakan Yardımcısı ve Toprak Bölgesel İdareler Başkanı Gazi Enverul Hak'ın Türkiye'ye yaptığı üç günlük resmi ziyaret sonunda bir ortak bildiri yayınlanmıştır. Bildiride;

“İki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzalandığı, bunun dışında bir ekonomik ve teknik anlaşmayla kültür anlaşması da imzalanmasının kararlaştırıldığı”, “Enverul Hak başkanlığındaki ekonomik heyetin Erbakan başkanlığındaki Türk heyeti ile verimli görüşmeler yaptığı, iki ülke arasında ticaret, sanayi, teknoloji, ortak yatırımlar, deniz ulaştırma ile demir yolları alanlarında işbirliği olanaklarının ele alındığı” açıklanmıştır.

İki ülke arasındaki işbirliğini geliştirmek adına olanakların araştırılması için bir karma ekonomik komisyon kurulması kabul edilmiştir. Bildiriye göre, *“Bangladeş heyeti, Ulaştırma ve Ticaret Bakanlıklarıyla, DPT, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odaları temsilcileriyle yapıcı görüşmelerde bulunmuştur.”* Enverul Hak, Erbakan ile Türk işadamlarını Bangladeş'e ziyarete davet etmiş, planlama ve öteki uzmanların karşılıklı ziyaretlerde bulunmaları uygun görülmüştür⁵¹. Yine 1976 yılının son aylarında Türkiye'ye gelen bir Bangladeş heyeti ithalatı kontrol sistemini incelemiştir⁵².

27 Temmuz 1976 tarihinde Ankara'da imzalanan Ticaret Anlaşması uyarınca Türkiye Cumhuriyeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla görüşmelerde bulunmak üzere, İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu'nun başkanlığında bir heyetin 3-10 Mart 1979 tarihleri arasında Dakka'ya gönderilmesi ve yapılacak toplantılar sonucunda düzenlenecek belgeleri imzalama yetkisi verilmiştir⁵³. İşletmeler Bakanı Bulutoğlu başkanlığındaki heyet 5 Mart 1979'da Bangladeş'e gitmiştir. İki ülke arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi için bir haftalık resmi ziyaret için Bangladeş'e giden Bulutoğlu, Türkiye'nin Bangladeş'ten alabileceği ve satabileceği malların neler olabileceği konusu üzerinde durulacağını söylemiştir. Bulutoğlu jüt dışında Bangladeş'ten kâğıt hamuru alınacağını bildirerek Türkiye'nin bu ülkeye çimento demir, pamuk ve pamuk ipliği, makine teçhizatı ve vagon satabileceğini söylemiştir⁵⁴. BM Sınai Kalkınma Örgütü tarafından İstanbul'da düzenlenen sanayileşme yolundaki

⁵⁰ BCA., 30.18.01.02. 361.177.2/10 Ekim 1976.

⁵¹ Milliyet, 3.8.1976, s. 9.

⁵² Milliyet, 4.10.1978, s. 3.

⁵³ BCA., 30.18.01.02.378.220.2/28 Şubat 1979.

⁵⁴ Milliyet, 06.03.1979, s. 9.

ülkeler arasındaki işbirliği toplantısına katılan Bangladeş Başkan yardımcısı Cemaleddin Ahmet, Sanayi Bakanı Orhan Alp ile görüşme yapmış ve iki ülke arasında işbirliğine gidilecek alanları tespit etmek amacıyla bir Türk heyetinin Bangladeş'e gitmesi kararlaştırılmıştır.

Bilindiği üzere Mart ayı başlarında Bangladeş'e giden İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu ile Bangladeş yetkileri arasında yapılan görüşmelerde iki ülke arasında ortak bir Ticaret Konseyi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Bangladeş'e gidecek ticaret heyetinin bu konuyu da görüşeceği ve kurulacak konseyin ana ilkelerini belirleyeceği bildirilmektedir⁵⁵.

İki ülke arasındaki işbirliğini geliştirmeye yönelik çabalar karşılıklı bulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti arasında 9 Mart 1979 tarihinde Dakka'da imzalanan Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'nın onaylanması, Bakanlar Kurulu tarafından 3 Haziran 1979 tarihinde kararlaştırılmıştır⁵⁶. 27 Temmuz 1976 Ticaret Anlaşması'nda alınan kararlar hayata geçirilmeye başlanmış ve bu bağlamda, 18 Kasım 1979 tarihinde, saat 10.00'da İstanbul Spor ve Sergi Salonu'nda Ticaret Bakanı Halil Başol tarafından açılan, 9. İslâm Ülkeleri Ticaret Fuarı'na Bangladeş de katılmıştır. Türkiye'ye gelen 15 İslâm Ülkesinin Ticaret Bakanı arasında Bangladeş Ticaret Bakanı da bulunmaktadır⁵⁷. 1980 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ticari ilişkiler, özel sermayenin de girişimleriyle biraz daha hareketlenmiş gibi görünmektedir. Örneğin Bangladeş'teki Northern Trades Ltd. adlı bir kuruluş, Türkiye'nin Dakka Büyükelçiliği'ne müracaat ederek, Türkiye'den dayanıklı tüketim malları almak için başvuruda bulunmuştur⁵⁸.

İki ülke arasındaki ticaret son üç yılda şöyle gelişme göstermiştir: Türkiye'nin Bangladeş'ten ithalatı: 1975'te 4 milyon 638 bin dolar, 1976'da 6 milyon 153 bin dolar, 1977'de 7 milyon 65 bin dolar. Bu ithalatın büyük kısmı jüt, kanaviçe ve çuvaldır. Türkiye'nin Bangladeş'e ihracatı ise ancak 1977'de başlamış ve 49 adet yolcu vagonu ile bir miktar pamuk satılarak karşılığında 7 milyon 650 bin dolar döviz geliri sağlanmıştır⁵⁹. Aşağıda yer alan tablo iki ülke arasındaki ticaret hacmi hakkında bir fikir verir niteliktedir. Özellikle 1976 yılından sonra ticaret hacminde görülen artışta Temmuz 1976 Ticaret Anlaşması'nın etkili olduğu, ancak daha çok Türkiye'nin, Bangladeş'ten alım yaptığını gözlemlenmektedir.

⁵⁵ *Milliyet*, 09.10.1979, s. 11.

⁵⁶ *BCA.*, 30.18.01.02.379.237.18/3 Haziran 1979.

⁵⁷ *Milliyet*, 15.11.1979, s. 11; 18.11.1979, s. 8.

⁵⁸ *Cumhuriyet*, 17.01.1980, s. 6.

⁵⁹ *Milliyet*, 4.10.1978, s. 3.

Türkiye ve Bangladeş Arasında Yıllara Göre Ticari Değerler (Dolar)⁶⁰

Yıllar	İhracat	İthalat
1974	7.751	612.084
1975	0	4.638.312
1976	0	6.153.469
1977	7.651.962	7.065.40
1978	639.183	9.833.937
1979	0	5.895.111
1980	251.000	4.981.268

Vagon Satışı

Yukarıda sözü edilen iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerde Türkiye'nin önemli ihraç kalemlerinden biri olan vagon satışında -bölgedeki gelişmeler nedeniyle- girift bir süreç yaşanmıştır. Doğu Pakistan Demiryolları'nın ihtiyacı olan 197 adet yolcu vagonunun Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'ndan sağlanması amacıyla Türkiye ve Pakistan arasında 7 Aralık 1968 tarihinde Ankara'da bir kredi anlaşması imzalanmış ve söz konusu anlaşma imza tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Türk Hükümeti tarafından 16 Ocak 1969'da onaylanmıştır. Anlaşmaya göre; Doğu Pakistan, 77 adet yolcu vagonunu teslim aldıktan sonra ilave vagon ve yedek parçalar alıp almama konusunda karar verecektir. 77 adet ilk parti yolcu vagonunun siparişi ile ilgili teknik mukavelename, 25 Ocak 1969'da Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları ile Doğu Pakistan Demiryolları arasında imzalanmıştır. İlk parti olarak 16 daha sonrada 12 vagon olmak üzere toplamda 28 adet vagon Doğu Pakistan'a teslim edilmiştir. Ancak 1971 Savaşı'nın çıkması üzerine geri kalan diğer vagonlar Karaçi Limanı'na indirilerek Batı Pakistan'da kalmıştır.

Pakistan Hükümeti, Doğu Pakistan'ın Hint işgali altında olduğunu belirterek, geri kalan 49 vagonun kullanılma yeri hakkında bir karar verilinceye kadar sürecin durdurulması yönündeki talebi kabul edilerek, sevkiyat durdurulmuştur. Daha sonra söz konusu vagonların Bangladeş'e satılması konusunda taraflar arasında Aralık 1974'de başlayan karşılıklı temasların neticesinde, 28 Ekim-4 Kasım 1975 tarihleri arasında Dakka'da, Bangladeş Hükümeti ile yapılacak olan 25 Ocak 1969 tarihli Demir Yolu Vagonları Satış Sözleşmesi maddelerinin yeniden gözden geçirilmesi için yapılacak görüşmelere katılmak üzere Türkiye'yi temsilen Ulaştırma Bakanlığı Kara Ulaştırması Genel Müdürü Adil Sözmen'in başkanlığında, TCDD İşletmesi Genel Müdürlüğü Malzeme Dairesi Başkanı İsmail

⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti, Dış Ticaret İstatistikleri, Ülkelere Göre Dış Ticaret: <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5808/Erşim>, 28.07.2019'te erişildi.

Akyüz'den kurulu bir heyetin katılımı kararlaştırılmıştır⁶¹. Nihayetinde taraflar arasında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında “*Yolcu Vagonları Sağlanması Hakkında Kredi Anlaşması*” ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında “*49 Yolcu Vagonunun Satın Alınması ve Teslimi Hakkında Protokol*”, 5 Kasım 1975 tarihinde Dakka’da imzalanmış ve 11 Mart 1976 tarihinde de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanması kararlaştırılmıştır⁶². İç Savaş’tan önce Pakistan’a sevk edilmiş olan 28 vagon için Türkiye’ye herhangi bir ödeme yapılmadığı için mülkiyeti Türkiye’de bulunan vagonların Bangladeş’e devri konusu Kasım 1975’te Dakka’da yapıla görüşmelerde gündeme gelmiş, söz konusu 28 vagonun Bangladeş’e satılan 49 yolcu vagonuyla ilgili 5 Kasım 1975 tarihli Anlaşmaya aynı şartlarla dâhil edilmesi için 8-9 Haziran 1977 tarihlerinde Tahran’da teati edilen mektupların onaylanması 16 Ağustos 1977 tarihinde Bakanlar Kurulu’nca kararlaştırılmıştır⁶³. Böylece Türkiye ile Bangladeş arasındaki ticaret hacminde önemli bir yere sahip olan Bangladeş’e vagon satışında yaşanan pürüzler de çözüme kavuşturulmuştur.

Türkiye'nin Bangladeş'e Buğday Yardımı

Bangladeş'te “*İş İçin Gıda*” programı çerçevesinde Bangladeş Yardım ve Rehabilitasyon Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan projeye, Türkiye Cumhuriyeti'nin katkısı olarak 5.000 ton ekmeçlik buğdayın Bangladeş'e hibe olarak verilmesi, 13 Ekim 1977 tarihli Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılmıştır. Söz konu Bakanlar Kurulu kararına göre;

Bangladeş'e hibe edilen buğdayların Toprak Mahsulleri Ofisi stoklarından tedarik edilmesi, buğdayların Bangladeş Yardım ve Rehabilitasyon Bakanlığı ile kararlaştırılacak bir programa göre, D. B. Deniz Nakliyatı TAŞ. Tarafından tahsis edilecek gemilerle Türk limanlarından Bangladeş'e taşınması, buğdayların Türk limanlarından Bangladeş'e taşıma ücretinin Bangladeş Hükümeti'nce karşılanması, Buğdayların Toprak Mahsulleri Ofisi barem satış başfiyatı üzerinden hesaplanacak bedeli ile varsa iç merkezlerde limanlara kadar olan taşıma ücreti vesair masrafların Genele Bütçe'den karşılaştırılması, kararlaştırılmıştır⁶⁴.

Bangladeş'e hibe edilmek üzere Türkiye'nin tedarik ettiği buğdaylar Mersin Limanı'nda hazır beklemekle (Temmuz 1978) birlikte, DB. Deniz

⁶¹ BCA., 30.18.01.02.342.81.13/13 Kasım 1975.

⁶² BCA., 30.18.01.02.349.119.5/13 Mart 1976.

⁶³ BCA., 30.18.01.02.366.39.8/16 Ağustos 1977.

⁶⁴ BCA., 30.18.01.02. 368.73.18/13Ekim 1977.

Nakliyat TAŞ.'ın talep ettiği taşıma ücretinin yüksek olması nedeniyle Ankara'daki Bangladeş Büyükelçiliği, söz konusu 5.000 ton buğdayın daha uygun bir fiyata taşınabileceği gerekçesiyle Türk makamlarına başvurmuş ve neticede Bakanlar Kurulu tarafından söz konusu buğdayların istenilen herhangi bir nakliye şirketine taşıtırılması konusunun Bangladeş'e bırakılması ve bir önceki kararın ilgili hükmünde değişiklik yapılması kararlaştırılarak⁶⁵, Bangladeş ciddi bir ekonomik yükten kurtulmuş ve Türkiye'nin yardımı da daha anlamlı bir hale gelmiştir.

Sonuç

Türkler ile Bengalli Müslümanlar arasındaki dostane ilişkiler daha eskilere götürülebilir olmakla birlikte, somut anlamda ilk ilişkiler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sürecinde başlamış, 1911'de Türk-İtalyan Savaşı, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve nihayetinde Milli Mücadele yıllarına değin süre gelmiştir. Bengalli Müslümanlar, İngiliz kontrolünde olmalarına rağmen Türkleri zor günlerinde her zaman maddi ve manevi olarak güçleri nispetinde desteklemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da bu yakın ilgi ve alaka devam etmiş, Bengalli Müslümanlar nezdinde Türkiye ve özellikle Mustafa Kemal Atatürk'e duyulan sevgi ve ilgi dikkate değer bir seviyeye ulaşmıştır.

Bangladeş, 16 Aralık 1971'de bağımsızlığına kavuşmuş, ancak Türkiye tarafından tanınması biraz zaman almıştır. Şüphesiz bunda Türkiye Pakistan ilişkilerinin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bangladeş'in tanınma sürecinde, Türkiye'nin Pakistan'ın, Bangladeş'le ve bölgedeki gelişmelere dair girişimlerini yakından izlediği ve Pakistan'a rağmen bir karar almayı pek düşünmediği, sorunun barışçı yollarla çözülmesi konusunda samimi bir beklenti içerisinde bulunduğudur. Türkiye'nin, Bangladeş'i tanıma arzusunda bulunduğu ancak temkinli ama umutlu bir bekleyiş içerisinde olduğu söylenebilir.

Nihayetinde Lahor'da yapılan İslam Ülkeleri II. Zirve Konferansı'nda 22 Şubat 1974 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Semih Akbil tarafından Türkiye'nin Bangladeş'i tanıma kararı açıklanmıştır. Böylece Türkiye'nin Bangladeş ile resmi ilişkileri yeni kurulan devletin resmen tanınması ile başlamış olacaktır.

Diplomatik anlamda karşılıklı Büyükelçiliklerin açılması ile kurumsal bir kimlik kazanan ilişkiler gerek ticari -ki Temmuz 1926 Ticaret Anlaşması'nın rolü büyüktür- gerekse siyasi anlamda -Bangladeş Cumhurbaşkanı Ziya-ür Rahman'ın 2-4 Ekim 1978 tarihinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretle-

⁶⁵ BCA., 30.18.01.02. 374.161.4/7 Ağustos 1978.

güçlenerek devam edecektir. Türkiye'nin Bangladeş'i tanımasının hemen ardından, uluslararası alanda Bangladeş'i desteklemeye çalıştığı görülmektedir. Ziya-ür Rahman'ın Türkiye ziyaretiyle uluslararası alanlarda iki ülkenin karşılıklı olarak siyasi olarak birbirlerini desteklemeleri ve ekonomik ilişkileri geliştirilmesi bir karar olarak alınmış ve daha somut bir hale bürünmüştür. Bangladeş de uluslararası alanda, özellikle Kıbrıs, Kıta Sahaneliği ve Ekonomik Bölge Sınırlandırılması gibi konularda, Türk tezlerini desteklemiştir.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA., 30.18.01.02. 311.9.4/17 Şubat 1974.

BCA., 30.18.01.02. 311.11.10/22 Şubat 1974.

BCA., 30.18.01.02. 312.19.9/9 Nisan 1974.

BCA., 30.18.01.02. 313.25.3/22 Nisan 1974.

BCA., 30.18.01.02.342.81.13/13 Kasım 1975.

BCA., 30.18.01.02.349.119.5/13 Mart 1976.

BCA., 30.18.01.02. 358.164.18/27 Temmuz 1976.

BCA., 30.18.01.02. 361.177.2/10 Ekim 1976.

BCA., 30.18.01.02. 361.177.7/10 Ekim 1976.

BCA., 30.18.01.02.366.39.8/16 Ağustos 1977.

BCA., 30.18.01.02. 368.73.18/13Ekim 1977.

BCA., 30.18.01.02. 374.161.4/7 Ağustos 1978.

BCA., 30.18.01.02.378.220.2/28 Şubat 1979.

BCA., 30.18.01.02.379.227.8/30 Nisan 1979.

BCA., 30.18.01.02.379.237.18/3 Haziran 1979.

TBMM Tutanakları

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), C. 9, B. 28, O. 2, 06. 02. 1973.

C. 9, B. 28, O. 3, 06. 02. 1973.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), C. 21, B. 45 O. 1, 21. 02. 1972; C. 6, B. 105 O. 1, 03. 07. 1974.

Gazeteler

Barış

Cumhuriyet

Milliyet

Vatan

Kitap ve Makaleler

Akbaş, İsmail, *Geçmişten Geleceğe Türkiye Pakistan İlişkileri*, Zeus Kitabevi, İzmir 2013.

- Barlas, Mehmet, "Butto'yu Karşılarken", *Cumhuriyet*, 12.07.1973, s. 3.
- Davaz, Kemal Özcan, *Atatürk Bangladeş Kazi Nazrul İslam*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- Gürtuna, Ümit, "Boş Büyükelçilikler", *Cumhuriyet*, 17.12.1974, s. 3.
- Hoque, Ridwanul, *Judicial Activism in Bangladesh: A Golden Mean Approach*. Cambridge Scholars Publishing 2011.
- Keskin, Mustafa, *Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*. Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991.
- Kreijen, Gérard, *State Failure, Sovereignty And Effectiveness: Legal Lessons from the Decolonization of Sub-Saharan Africa*, Brill, Leiden, 2004.
- Nadi, Nadir, "İslam Zirvesi", *Cumhuriyet*, 24.02.1974, s. 1.
- Nadi, Nadir, "Değerli Bir Konuk", *Cumhuriyet*, 4.10.1978, s. 1.
- Pandey, Hemant Kumar-Singh, Manish Raj, *India's Major Military and Rescue Operations*. Horizon Books 2017.
- Ullah, Rahmat, "Bangladeş ve Türkiye: İkili İlişkilerin Bir Analizi", *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi*, C. 9., S. 1, 2017, ss. 30-44.

İnternet Adresleri

- Türkiye Cumhuriyeti, Dış Ticaret İstatistikleri, Ülkelere Göre Dış Ticaret: <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=4¶m2=0&sitcev=0&isicrev=0&sayac=5808/Erşim>, 28.07.2019'te erişildi.

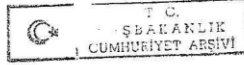
Ek 1: Bangladeş Halk Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Tanınması Hakkında **bkz.** BCA., 30.18.01.02. 311.11.10/22 Şubat 1974.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı : 7/

7890

Bangladeş Halk Cumhuriyeti'nin Hükümetimizce tanınması ;
Dışişleri Bakanlığınının 22 Şubat 1974 tarihli ve SİGM/SİOD/SİCAB-116-
266 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 22 Şubat 1974 tarihinde
kararlaştırılmıştır.

Tahiri G. Karaman
CUMHURBAŞKANI

Ekt

03 18 01 02 311 11 10

Dosya No:
1-205
255

Başbakan	Devlet Bakanı Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
<i>W. İsmail</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>
Adalet Bakanı	Millî Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı V.	Maliye Bakanı
<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>
Millî Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı	Ğim. ve Tekel Bakanı
<i>M. İsmail</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>
Gıda - Tar. ve Hay. Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı	Sanayi ve Tek. Bakanı	En. ve Tab. Kay. Bakanı
<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>
Turizm ve Tan. Bakanı	İmar ve İskân Bakanı	Köy İşleri ve Koop. Bakanı	Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı
<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>	<i>T. Karaman</i>

**Ek 2: Bangladeş Halk Cumhuriyeti'nde Büyükelçilik Açılması Hakkında bkz.
BCA., 30.18.01.02. 312.19.9/9 Nisan 1974.**

**T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI**

KARARNAME

Sayı : 7/ 8052

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

22/2/1974 tarihli ve 7/7890 sayılı Kararnameye ektir.

Bangladeş Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkiler kurulması ve bu memlekette bir Büyükelçilik açılması; Dışişleri Bakanlığının 9/3/1974 tarih ve SİOD/SİCAB-140-378 sayılı yazısı üzerine, 5 Mayıs 1969 tarih ve 1173 sayılı Kanunun 1 nci maddesinin 2 nci fıkrasına göre, Bakanlar Kurulunca 9 /4 /1974 tarihinde kararlaştırılmıştır.

 CUMHURBAŞKANI

30 18 01 02 312 19 9

+ -

Başbakan	Devlet Bakanı Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
Adalet Bakanı	Milli Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı
Milli Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı	Güm. ve Tekel Bakanı
Gıda - Tar. ve Hay. Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı	Sıhhi ve Teft. Bakanı	En. ve Tab. Kay. Bakanı
Turizm ve Tan. Bakanı	İmar ve İskân Bakanı	Köy İşleri ve Koop. Bakanı	Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı

Dosya No :
1-205
398

Ek 3: Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yolcu Vagonları Sağlanması Hakkında bkz. BCA., 30.18.01.02.349.119.5/13 Mart 1976.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

111-14
7/11600
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi
KARARNAME
111-14
Cela Veli
Sınırlı

5 Kasım 1975 tarihinde Dakka'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında Yolcu Vagonları Sağlanması Hakkında Kredi Anlaşması" ile "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında 49 Yolcu Vagonunun Satın alınması ve Teslimi Hakkında Protokol"un onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 5/3/1976 tarihli ve RCD/450.279/II-110/333 sayılı yazısı üzerine, 31 Mayıs 1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulunca 11/3/1976 tarihinde kararlaştırılmıştır.

111-14/06369
8.4.976
Dışişleri Bak.(K)
Maliye Bak.
Ulaştırma Bak.
Neşriyat'a

CUMHURBAŞKANI
F.S. Korutürk

İlgi:.....
.....onaylanması hakkındaki 11/3/1976 tarihli ve 7/11600 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ekinin suretleri ilişik olarak sunulmuştur. Bilgilerine arz ederim.

Eki
1- Kararname sureti
2- Anlaşma (Türkçe-İngilizce)
3- Protokol(" ")

Dağıtım
...Bakanlıklarına

MUSTAFA ERNAM
Müsteşar Yardımcısı

8/3/1976
ERNEK ENGİN

417

Ek 4: Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticaret Anlaşması ve Eklerinin Onaylanması Hakkında bkz. BCA., 30.18.01.02. 361.177.2/10 Ekim 1976.

T. C.
B A Ş B A K A N L I K
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

KARARNAME

Sayı: 7/32757

27/7/1976 tarihinde Ankara'da imzalanan ilişik "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında Ticaret Anlaşması" ve eklerinin onaylanması ; Dışişleri Bakanlığının 6/9/1976 tarihli ve ESİD: 127.658-4/76-1135 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulunca 10 / 10 / 1976 tarihinde kararlaştırılmıştır.

22 Kasım 1976

CUMHURBAŞKANI V.

EKİ

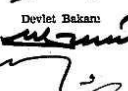

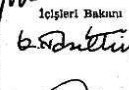
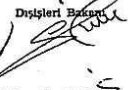
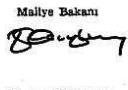

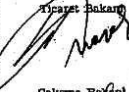

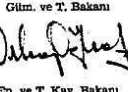

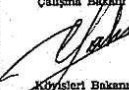

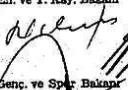

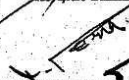

080	13	01	02	361	177	2
-----	----	----	----	-----	-----	---

24.

SE./ÜY.
9/9/1976

Dosya No:
112-56
1737

Başbakan S. Demirel	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd. 	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd. T. Fıratlı	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd. 	Devlet Bakanı
Devlet Bakanı 	Devlet Bakanı 	Devlet Bakanı 	Adalet Bakanı 	Millî S. Bakanı
İçişleri Bakanı 	Dışişleri Bakanı 	Maliye Bakanı 	Millî E. Bakanı 	Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı 	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı 	Gülm. ve T. Bakanı 	Gıda - T. ve E. Bakanı 	Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı 	Sanayi ve T. Bakanı 	En. ve T. Kay. Bakanı 	Tunçelir T. Bakanı 	İmar ve İ. Bakanı
Kırsal İ. Bakanı 	Orman Bakanı 	Genç. ve Spor Bakanı 	Kültür Bakanı 	Sosyal Güvenlik Bakanı

Ek 5: Bangladeş'e 5000 ton Emeklilik Buğdayın Hibe Edilmesi Hakkında
bkz. BCA., 30.18.01.02. 374.161.4/7 Ağustos 1978.

Gök İvedik
167-46

KARARNAME

7/16204

Bengladeş'e 5.000 ton ekmeçlik buğdayın hibe olarak verilmesini öngören 13/10/1977 tarihli ve 7/14458 sayılı Kararnamenin 3 üncü maddesinin, "Buğdayların Bengladeş Yardım ve Rehabilitasyon Bakanlığı ile mutabık kalınacak bir programa göre Türk limanlarından uygun görülecek gemilerle Bengladeş'e taşınması" şeklinde değiştirilmesi; Dışişleri Bakanlığınının 20/7/1978 tarihli ve UESG/UEKD: 733-116-1084 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 7/8/1978 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

167-46/07795
29/8/1978

Dışişleri Bak.na
Maliye Bak.na
Gıda- ar.ve Hay.Bak.na
DPT.Müs.na

EKREM ENGİN

İlgi : a) 6/1/1978 tarihli ve 167-46/08128 sayılı yazımız,
b) Dışişleri Bak.nın 20/7/1978 tarihli ve UESG/UEKD: 733-116-1084 sayılı yazısı.

....maddesinin değiştirilmesine ilişkin 7/8/1978 tarihli ve 7/16204 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının sureti ilişik olarak gönderilmiştir.

Bilgilerine sunarım.

Şefik Kılıçoğlu
Y. Kenan Aybek
Başbakan Adına
Müsteşar Yardımcısı

İlgi :
Kararname sureti
Dağıtım :
....

1860

Ek 6: Türkiye İle Bangladeş Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkileri Geliştirmek Amacıyla Görüşmelerde Bulunmak Üzere İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu Başkanlığında Bir Heyetin Dakka'ya Gönderilmesi Hakkında **bkz. BCA., 30.18.01.02.378.220.2/28 Şubat 1979.**

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

BAKANLAR KURULU KARARI

Sayı : 7/17382

27 Temmuz 1976 tarihinde Ankara'da imzalanan Ticaret Anlaşması uyarınca Türkiye Cumhuriyeti ile Bangladeş Halk Cumhuriyeti arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla görüşmelerde bulunmak üzere, İşletmeler Bakanı Kenan Bulutoğlu'nun Başkanlığında ilişik listede adları ve görevleri yazılı kişilerden oluşan bir Heyetin 3-10 Mart 1979 tarihleri arasında Hükümetimizi temsilen Dakka'ya gönderilmesi ve toplantılar sonucunda düzenlenecek belgelerin imzalanması hususunda Heyet Başkanının yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 27/2/1979 tarihli ve İEİD: 127.858.4/79-306 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 28 / 2 /1979 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Cumhurbaşkanı
F. S. KORUTÜRK

Başbakan
B. ECEVİT

Devlet Bak. - Başbakan Yard. G. ERDOĞLU	Devlet Bak. - Başbakan Yard. F. SOKAN	Devlet Bak. - Başbakan Yard. H. ÇETİN	Devlet Bakanı E. AKOVA	Devlet Bakanı L. DOĞAN
Devlet Bakanı S. KALDIZ	Devlet Bakanı A. R. SEFİYOĞLU	Devlet Bakanı M. KILIÇ	Devlet Bakanı A. SÖZÜK	Adalet Bakanı M. ERGİN
Milli Savunma Bakanı N. AKMANLAR	İçişleri Bakanı H. P. GİNEŞ	Dışişleri Bakanı G. ÖZKÖK	Maliye Bakanı Z. MURZINOĞLU	Milli Eğitim Bakanı N. UĞUR
Bayındırlık Bakanı S. ELÇİ	Ticaret Bakanı T. KÖPRÜLÜLER	Sağ ve Sos. Yar. Bakanı M. TAŞ	Güm. ve Tekel Bakanı T. MATARACI	Ulaştırma Bakanı G. ERGİT
Orn. - Tarım ve Hayv. Bakanı M. YÜĞELER	Çarşı ve Ticaret Bakanı F. ERGİL	Sanayi ve Teknoloji Bakanı O. ALP	İstisnalar Bakanı E. BULUTOĞLU	Eğilim ve Telli İşv. Bakanı D. BAYRAL
Tarım ve Tarım Bakanlığı A. COŞKUN	İmar ve İskan Bakanı A. KARAKAŞ	Yık. İşleri ve Koop. Bakanı A. TOPUZ	Orman Bakanı V. İLİHA	Gençlik ve Spor Bakanı Y. ÇAKMUR
Sosyal Güvenlik Bakanı H. İSÖZAR	Kültür Bakanı A. T. KISÇALI	Yerli Yönetim Bakanı M. ÖZDEMİR		

Dosya No :
114-423
325

Ek 7: Türk-Bangladeş Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması Hakkında bkz. BCA., 30.18.01.02.379.227.8/30 Nisan 1979.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

BAKANLAR KURULU KARARI

Sayı: 7/ 17528

Hükümetimiz ile Bangladeş Cumhuriyeti Hükümeti arasında askeri eğitim işbirliği ilişkilerinin esaslarını saptamak amacıyla 3 Ekim 1978 tarihinde iki tarafın teknik düzeydeki heyetleri arasında yapılan görüşmelerde üzerinde görüşbirliğine varılan ilkeleri içeren ve Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan "Türk-Bangladeş Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" taslağını Bangladeş makamlarıyla görüşmek üzere, Hükümetimizi temsilen, Genelkurmay Başkanlığı Teşkilat ve Eğitim Daire Başkanı Tuğğ. İbrahim Türkgenç'in Başkanlığında Dışişleri Bakanlığı Müşterek Güvenlik İşleri Dairesi Başkan Yardımcısı Ergün Pelit'ten kurulu bir heyetin oluşturulması ve Heyet Başkanının sözkonusu Anlaşmayı imzalamaya yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 2/4/1979 günlü ve MCGM-MGİD- 4975-79-İOG-1542 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 günlü ve 244 sayılı Kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 30/ 4/1979 gününde kararlaştırılmıştır.

Cumhurbaşkanı
F. S. KORUTÜRK

Başbakan
B. ECEVİT

Devlet Bak. - Başbakan Yard. O. EYİBOĞLU	Devlet Bak. - Başbakan Yard. F. SOKAN	Devlet Bak. - Başbakan Yard. H. CETİN	Devlet Bakanı E. AKOVA	Devlet Bakanı L. DOĞAN
Devlet Bakanı S. İLİDİZ	Devlet Bakanı A. R. SEPTİOĞLU	Devlet Bakanı M. KILIÇ	Devlet Bakanı A. SENER	Adalet Bakanı M. ERGÜN
MİHİ Savunma Bakanı N. AKMANOĞLU	Dışişleri Bakanı H. F. GÜNEŞ	Dışişleri Bakanı G. OKÇIN	Maliye Bakanı M. ERZİNOĞLU	MİHİ Eğitim Bakanı N. UĞUR
Bayındırlık Bakanı S. ELÇİ	Ticaret Bakanı T. KÖPRÜLÜ	Seğ. ve Sos. Yar. Bakanı M. TAN	Güm. ve Tekel Bakanı T. MAŞARACI	Ulaştırma Bakanı S. ÇİĞİRT
Ordu - Jandarma ve Hav. Bakanı M. YÜCELER	Çalışma Bakanı A. B. ERDOĞAN	Sanayi ve Teknoloji Bakanı O. AİP	İzletmeler Bakanı M. KULUTOĞLU	Baraj ve Tabii Kay. Bakanı D. BAYKAL
Turizm ve Kültür Bakanı A. GÖSKÜN	İmar ve İkân Bakanı M. KARAGÖZ	Yık. İşleri ve Koop. Bakanı A. TORUZ	Orman Bakanı V. İLHAN	Gençlik ve Spor Bakanı Y. RAMUR
	Sosyal Güvenlik Bakanı H. İŞGÖZAR	Kültür Bakanı A. T. KISALI	Yerel Yönetim Bakanı M. ÖZDEMİR	

Donya No: 112-273
487